

Alfred Bammesberger

Katholische Universität Eichstätt

LIETUVIŲ BŪDVARDIS *tingùs* IR JO KILMĖ

Būdvardis *tingùs* lietuvių kalbos paminkluose randamas nuo senų laikų (Skardžius 1941, 58). Jo reikšmė apibūdinta kaip ‘träge, faul, arbeitsscheu, unlustig, lässig’ (Senn, Salys 1963, 671)¹. Iš šio būdvardžio pasidaryti tokie vediniai kaip *tinginỹs*, *tìngti* (su metatonija), *tìnginti* ir *tiñginti*, *tingėti*, *tingùmas* ir t. t.

Aiškios šito žodžio etimologijos iki šiol neturime. Fraenkeliis (1965, 1098) *tingùs* siūlo sieti su šaknimi **ten-*, kurią jis randa veiksmažodyje *tinti* ‘(auf)schwellen, schwer atmen’. Laikantis tokio požiūrio reikėtų paaiškinti, kaip atsirado priebalsis -g-, o priegaidės atžvilgiu – kaip *tìn-* (plg. *tinti*) galėjo pakisti į *tiñ-* (plg. *tiñgų*, *tingùs*). Šie sunkumai Fraenkeliio aiškinimą daro abejotiną ir įgalina ieškoti alternatyvios etimologijos.

Lie. *tiñg-* (< bl. **ting-*) gali priklausyti ide. šakniam **teng-*, kurios pėdsakų randama lotynų ir germanų kalbose². Veiksmažodžio *tongeo* ‘žinau’ forma aptinkama tik senuosiuose lotynų kalbos tekstuose, tačiau jokių abejonių dėl žodžio realumo nekyla (Walde, Hofmann 1954, 690; Ernout, Meillet 1967, 695). Patikimiausia jo rekonstrukcija būtų ide. **tong-éye-*. Su šiuo kauzatyviniu veiksmažodžiu galime sieti germanų kalbų darinį **þank-ijan-* (> go. *þagkjan* ‘galvoti’, vok. *denken* ir kt.). Ypač atkreiptinas dėmesys, kad šalia ide. *o* laipsnio veiksmažodžio **tong-* (> lo. *tong-*, germ. **þank-*) germanų kalbos turi kitą veiksmažodį su nuliniu balsių kaitos laipsniu: ide. **tŋg-* > germ. **þunk-* refleksuoja veiksmažodis go. *þugkjan* ‘rodytis’, vok. *dünken*³. Formų su nuliniu balsių kaitos laipsniu ide. **tŋg-* taip pat randama itališkų dialektuose: oskų *tanginom* (< **tŋg-*) yra juridinis terminas, reiškias ‘sententia’⁴.

Kadangi yra pagrindo suponuoti ide. šaknį **teng-* buvus ir pamatinio *o* (**tong-*), ir nulinio (**tŋg-*) apofonijos laipsnio, svarstyтина galimybė, kad lietuvių kalbos būdvardis *tingùs* reprezentuoja šitos šaknies nulinį laipsnį **tŋg-*. Žodžių darybos atžvilgiu būdvardis *tingùs* priklauso *u* kamienui su nuliniu balsių kaitos laipsniu, ir tai yra labai gerai paliudytas ir produktyvus darybos tipas⁵.

¹ Plačiau apie būdvardžio *tingùs* vartojimą žr. LKŽ XVI 377.

² Pokorny (1959, 1088) duoda medžiagos šakniam **tong-* ‘denken, fühlen’; taip pat žr. Rix 1998, 571.

³ Apie vok. *denken/dünken*, taip pat ir *Deichsel* ‘gražulas’ įdomių minčių pateikia Seebold 1995, 167, 170–171, 200.

⁴ Apie oskų *tanginom* žr. ypač Untermann 2000, 733.

⁵ Apie *u* kamieno būdvardžių tipą (*lipùs*, *gilùs* ir t. t.) žr. Skardžius 1941, 55–59.

Sunku nustatyti pagrindinę ide. šaknies **teng-* reikšmę. Pabrėžtina, kad būdvardis *tingùs* turi įvairių reikšmių. Jeigu šaknis **teng-* turėjo bendresnę reikšmę 'galvoti, svarstyti' ar panašią, būtų visiškai įmanoma, kad būdvardis **tng-u-* > bl. **ting-u-* įgijo tokias reikšmes, kurios būdingos lie. *tingùs*⁶. Todėl siūloma sieti lietuvių būdvardį *tingùs* (< ide. **tng-*) su ide. šaknimi **teng-*.

DAS LITAUISCHE ADJEKTIV *tingùs* UND SEINE HERKUNFT

Zusammenfassung

Für das lit. Adjektiv *tingùs* 'träge, faul, arbeitsscheu, unlustig, lässig' fehlt bisher eine überzeugende etymologische Verknüpfung. Es wird vorgeschlagen, lit. *tingùs* als *u*-stämmige Ableitung von der Schwundstufe **tng-* der in lat. *tongeo* und germ. **þank-/þunk-* (> dt. *denken, dünken* etc.) vorliegenden Wurzel idg. **teng-* zu deuten.

LITERATŪRA

Buck C. D., 1949, A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages, Chicago.

Ernout A., A. Meillet, 1967, Dictionnaire étymologique de la langue latine, Paris.

Fraenkel E., 1965, Litauisches etymologisches Wörterbuch, II, Heidelberg.

LKŽ XVI – Lietuvių kalbos žodynas, XVI, Vilnius, 1995.

Pokorny J., 1959, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, Bern und München.

Rix H., 1998, Lexikon der indogermanischen Verben, Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen, Wiesbaden.

Seebold E., 1995, Kluge: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, 23. Auflage, Berlin.

Senn A., A. Salys, 1963, Wörterbuch der litauischen Schriftsprache, IV, Heidelberg.

Skardžius P., 1941, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius.

Untermann J., 2000, Wörterbuch des Oskisch-Umbrischen, Heidelberg.

Walde A., J. B. Hofmann, 1954, Lateinisches etymologisches Wörterbuch, II, Heidelberg.

⁶ Jeigu pagrindinė būdvardžio *tingùs* reikšmė buvo 'lėtas', kaip semantinę paralelę galėtume paminėti vok. *bedächtig*. Taip pat plg., ką rašo Buck apie būdvardį 'slow': „Words for 'slow' are cognate with others for 'late', 'dull, sluggish, lazy', 'soft, mild', 'long, rest', etc.“ (Buck 1949, 970).